

КРАЈ РАТА, СРБИ И
СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Volume CXCII

DEPARTMENT OF HISTORICAL SCIENCES

Book 41

THE END OF THE WAR, SERBS AND THE CREATION OF YUGOSLAVIA

Proceedings of the International Conference held on
November 29–30, 2018

E d i t o r

Academician

MIHAILO VOJVODIĆ

BELGRADE 2021

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Н А У Ч Н И С К У П О В И

Књига СХСII

ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА

Књига 41

КРАЈ РАТА, СРБИ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Зборник радова са међународног научног скупа
одржаног 29–30. новембра 2018.

У р е д н и к

академик

МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ

БЕОГРАД 2021

Издаје
Српска академија наука и уметности
Кнеза Михаила 35, Београд

Технички уредник
Никола Сивановић

Лектор
Тања Рончевић

Коректор
Рајка Павловић

Тираж 500 примерака

Штампа
Планета ѝриниј, Београд

ISBN 978-86-7025-908-9

© Српска академија наука и уметности 2021

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Василије Ђ. Крстић

Михаило Војводић

Љубодраг Димић

Славенко Терзић

Мира Радојевић

Милан Терзић

Александар Растовић

САДРЖАЈ

Михаило Војводић ПРЕДГОВОР	13
Михаило Војводић ИЗ САВЕТОДАВНОГ ОДБОРА ФРАНЦУСКЕ ВЛАДЕ: ЕМИЛ ОМАН О ЈАДРАНСКОМ И МАКЕДОНСКОМ ПИТАЊУ 1918. ГОДИНЕ	15
Mihailo Vojvodić FROM FRENCH GOVERNMENT'S ADVISORY BOARD: EMILE HAUMANT ON ADRIATIC AND MACEDONIAN QUESTION IN 1918	24
Зоран Лакић ОСЛОБОЂЕЊЕ И УЈЕДИЊЕЊЕ 1918. ГОДИНЕ ИСТОРИЈСКИ ПОДУХВАТ (ЗАВЈЕТ И ЦИЉ)	25
Zoran Lakić LIBERATION AND UNIFICATION IN 1918 HISTORICAL UNDERTAKING (OATH AND GOAL)	31
Славенко Терзић ВЕЛИКА НАРОДНА СКУПШТИНА СРПСКОГ НАРОДА У ЦРНОЈ ГОРИ 1918. ГОДИНЕ	33
Slavenko Terzić GREAT NATIONAL ASSEMBLY OF THE SERB PEOPLE IN MONTENEGRO IN 1918	41
Љубодраг Димић СРПСКА ИСТОРИОГРАФИЈА О ЗАВРШЕТКУ ВЕЛИКОГ РАТА И ФОРМИРАЊУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ (1918–1941)	43
Ljubodrag Dimić SERBIAN HISTORIOGRAPHY ON THE END OF THE GREAT WAR AND FORMING OF YUGOSLAV STATE (1918–1941)	70
Мирослав Перишић О ОДГОВОРНОСТИ ЗА АТЕНТАТ У САРАЈЕВУ У СВЕТЛУ ИСТОРИЈСКИХ ИЗВОРА	73
Miroslav Perišić ON RESPONSIBILITY FOR THE SARAJEVO ASSASSINATION IN THE LIGHT OF HISTORICAL SOURCES	84

Љубинка Трговчевић ЈУГОСЛАВИЈА, ДА ИЛИ НЕ? СРПСКА ИНТЕЛЕКТУАЛНА ЕЛИТА И УЈЕДИЊЕЊЕ 1918. ГОДИНЕ	85
Ljubinka Trgovčević YUGOSLAVIA, YES OR NO? SERBIAN INTELLECTUAL ELITE AND THE 1918 UNIFICATION	96
Мира Радојевић СРПСКА ИНТЕЛЕКТУАЛНА ЕЛИТА О ФЕДЕРАЛИСТИЧКОМ УРЕЂЕЊУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ (1914–1918).....	97
Mira Radojević SERBIAN INTELLECTUAL ELITE ON FEDERALISTIC ORGANIZATION OF THE YUGOSLAV STATE (1914–1918)	124
Ю. А. Петров РОССИЯ И ОКОНЧАНИЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ, 1918–1922.	125
Јуриј Александрович Петров РУСИЈА И КРАЈ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА, 1918–1922.	137
Војислав Г. Павловић МЕЂУНАРОДНИ КОНТЕКСТ У КОМЕ ЈЕ СТВОРЕНА КРАЉЕВИНА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА	139
Vojislav G. Pavlović INTERNATIONAL CONTEXT IN WHICH KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES WAS CREATED.....	151
Никола Б. Поповић АНТАНТА И ПИТАЊЕ РАЗБИЈАЊА АУСТРОУГАРСКЕ 1918.....	153
Nikola B. Popović ENTANTE AND THE QUESTION OF BREAKUP OF AUSTRIA-HUNGARY IN 1918.....	175
Arpad Hornyak THE BEGINNINGS OF THE HUNGARIAN-YUGOSLAV DIPLOMATIC RELATIONS AFTER THE END OF THE WORLD WAR I.....	177
Арпад Хорњак ПОЧЕЦИ МАЂАРСКО-ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ДИПЛОМАТСКИХ ОДНОСА ПО ЗАВРШЕТКУ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА	186
Александар Растовић ЈУГОСЛОВЕНСКО ПИТАЊЕ У БРИТАНСКОМ ПАРЛАМЕНТУ 1917–1920. ГОДИНЕ	189
Aleksandar Rastović YUGOSLAV QUESTION IN THE BRITISH PARLIAMENT 1917–1920	204

Никола Жутић ИДЕЈА ВЕЛИКЕ СРБИЈЕ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	205
Nikola Žutić THE IDEA OF GREATER SERBIA AND FORMING OF YUGOSLAVIA	220
Бранко Бешлин НЕМЦИ У СРЕМУ, БАЧКОЈ И БАНАТУ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ	221
Branko Bešlin THE GERMANS IN SYRMIA, VAČKA AND BANAT AND FORMING OF YUGOSLAVIA.....	232
Гордана Илић Марковић ФОРМИРАЊЕ ДРЖАВНОГ ИДЕНТИТЕТА У МЕЂУРАТНОМ ПЕРИОДУ У КРАЉЕВИНИ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА И РЕПУБЛИЦИ АУСТРИЈИ	233
Gordana Ilić Marković DIE HERAUSBILDUNG STAATLICHER IDENTITÄT IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT IM KÖNIGREICH DER SERBEN, KROATEN UND SLOWENEN UND IN DER REPUBLIK ÖSTERREICH	248
Александар Животић ДОПРИНОС СРПСКЕ ВОЈСКЕ САВЕЗНИЧКОЈ ПОБЕДИ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ	249
Aleksandar Životić CONTRIBUTION OF THE SERBIAN ARMY TO THE ALLIES' VICTORY IN THE WORLD WAR I.....	261
Елена Кострикова ВКЛАД РУССКОГО ВОЕННОГО КОНТИНГЕНТА В ОБЩУЮ ПОБЕДУ НА САЛОНИКСКОМ ФРОНТЕ.....	263
Елена Кострикова ДОПРИНОС РУССКОГ ВОЈНОГ КОНТИГЕНТА ЗАЈЕДНИЧКОЈ ПОБЕДИ НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ.....	277
Милан Терзић СРПСКА УСТАНИЧКА АКЦИЈА ЗА ДЕСТАБИЛИЗАЦИЈУ СНАГА ЦЕНТРАЛНИХ СИЛА НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ	279
Milan Terzić SERBIAN INSURGENCY ACTIONS FOR DESTABILIZATION OF THE CENTRAL POWERS' FORCES ON THE MACEDONIAN FRONT	287
Далибор Денда ДОБРОВОЉЦИ У ЗАВРШНИМ ОПЕРАЦИЈАМА СРПСКЕ ВОЈСКЕ 1918. ГОДИНЕ	289
Dalibor Denda VOLUNTEER CORPS IN THE FINAL OPERATIONS OF THE SERBIAN ARMY IN 1918	299

Горан Латиновић СРПСКА ВОЈСКА И ОСЛОБОЂЕЊЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ 1918.	301
Goran Latinović THE SERBIAN ARMY AND THE LIBERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN 1918.....	319
Миљан Милкић СРПСКА ВОЈНИЧКА ТРАДИЦИЈА И СТВАРАЊЕ ВОЈСКЕ КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА 1918. ГОДИНЕ.....	321
Miljan Milkić SERBIAN MILITARY TRADITION AND FORMING OF THE ARMY OF SERBS, CROATS AND SLOVENES IN 1918.....	335
Боривоје Милошевић ВЈЕРСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ	337
Borivoje Milošević RELIGIOUS COMMUNITIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE ESTABLISHMENT OF THE YUGOSLAV STATE.....	351
Јована Шалјић Ратковић ИСЛАМСКА ЗАЈЕДНИЦА И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ.....	353
Jovana Šaljić Ratković ISLAMIC COMMUNITY AND THE CREATION OF YUGOSLAV STATEI	369
Владислав Пузовић ПОСЛЕДИЦЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА НА СРПСКО-РУСКЕ БОГОСЛОВСКО-АКАДЕМСКЕ ВЕЗЕ.....	371
Vladislav Puzovic CONSEQUENCES OF THE WORD WAR I ON SERBIAN-RUSSIAN THEOLOGICAL ACADEMIA RELATIONSHIPS.....	382
Милош Ковић ТОМАШ ГАРИГ МАСАРИК И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	385
Miloš Ković TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK AND THE CREATION OF THE YUGOSLAV STATE.....	419
Владан Виријевић РЕПАТРИЈАЦИЈА СРПСКИХ ВОЈНИХ ЗАРОБЉЕНИКА ИЗ ОСМАНСКЕ ИМПЕРИЈЕ ПОСЛЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА	421
Vladan Virijević REPATRIATION OF SERBIAN PRISONERS FROM THE OTTOMAN EMPIRE AFTER THE FIRST WORLD WAR.....	433

Биљана Вучетић “SERBIA SURRENDERS ONLY TO GOD” АМЕРИЧКИ ЦРВЕНИ КРСТ И СРБИЈА, 1916–1919. ГОДИНЕ	435
Biljana Vučetić „SERBIA SURRENDERS ONLY TO GOD” THE AMERICAN RED CROSS AND SERBIA (1916–1919)	448
Драган Бакић РЕГЕНТ АЛЕКСАНДАР И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	449
Dragan Bakić REGENT ALEXANDER AND THE CREATION OF YUGOSLAVIA	467
Ђорђе Ђурић ПРЕДСЕДНИК СКА ЈОВАН ЖУЈОВИЋ О УЈЕДИЊЕЊУ ЈУЖНИХ СЛОВЕНА	469
Đorđe Đurić JOVAN ŽUJOVIĆ, PRESIDENT OF THE RSA, ON UNIFICATION OF THE SOUTH SLAVS	479
Борис Милосављевић СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ НА КОНФЕРЕНЦИЈИ МИРА У ПАРИЗУ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ	481
Boris Milosavljević SLOBODAN JOVANOVIĆ AT THE PARIS PEACE CONFERENCE AND THE FORMATION OF THE YUGOSLAV STATE	499
Љубомирка Кркљуш О НЕКИМ ПИТАЊИМА ПРАВНОГ СУБЈЕКТИВИТЕТА ЧИНИЛАЦА УЈЕДИЊЕЊА 1. ДЕЦЕМБРА 1918. ГОДИНЕ.....	501
Ljubomirka Krkljuš ON SOME QUESTIONS OF LEGAL SUBJECTIVITY OF THE FACTORS OF THE DECEMBER 1, 1918 UNIFICATION.....	509
Душко Топаловић ПИТАЊЕ ПРИЗНАЊА КРАЉЕВСТВА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА ОД СТРАНЕ СКАНДИНАВСКИХ КРАЉЕВИНА: ДАНСКЕ, НОРВЕШКЕ И ШВЕДСКЕ.....	511
Duško Topalović QUESTION OF RECOGNITION OF THE KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES BY THE SCANDINAVIAN KINGDOMS: DENMARK, NORWAY AND SWEDEN.....	518
Мирјана Стефановски ВЛАДАЛАЧКА ВЛАСТ ПО УСТАВНОМ ПРОЈЕКТУ ХРВАТСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ.....	519
Mirjana Stefanovski RULING AUTHORITY AS PER CONSTITUTIONAL PROJECT OF THE CROATIAN COMMUNITY	535

Првослав Радић ФИЛОЛОШКА ПАРАДИГМА ВУКА КАРАЏИЋА О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И ЈУГОСЛОВЕНСКА ИДЕОЛОГИЈА	537
Prvoslav Radić VUK KARADŽIĆ'S PARADIGM OF THE SERB LANGUAGE AND YUGOSLAV IDEOLOGY	551
Горана Раичевић СРПСКА КЊИЖЕВНА АВАНГАРДА И ИДЕЈА ЈУГОСЛОВЕНСТВА	553
Gorana Raičević SERBIAN LITERARY AVANT-GARDE AND THE IDEA OF YUGOSLAVISM	566
Александар М. Милановић СРПСКО СТАНОВИШТЕ У ЈЕЗИЧКОЈ ПОЛИТИЦИ ПРИ СТВАРАЊУ ЈУГОСЛАВИЈЕ	567
Aleksandar M. Milanović SERBIAN POSITION IN LANGUAGE POLICY AT THE TIME OF CREATION OF YUGOSLAVIA	582
Рајна Драгићевић УТИЦАЈ СХВАТАЊА АЛЕКСАНДРА БЕЛИЋА О ЈУЖНОСЛОВЕНСКОМ ПИТАЊУ НА КОНЦЕПЦИЈУ РЕЧНИКА САНУ	583
Rajna Dragičević THE INFLUENCE OF ALEKSANDAR BELIĆ' VIEW OF THE SOUTH SLAVIC ISSUE ON THE CONCEPT OF THE SANU DICTIONARY	592
Ненад Николић ПРОБЛЕМАТИКА СРПСТВА И ЈУГОСЛОВЕНСТВА У КЊИЖЕВНОЈ ИСТОРИЈИ ПАВЛА ПОПОВИЋА	593
Nenad Nikolić THE PROBLEMS OF SERBIAN AND YUGOSLAV IDEAS IN PAVLE POPOVIĆ'S LITERARY HISTORY	605
Мирослав Радивојевић ПРОМЕНЕ У РУСИЈИ И СТВАРАЊЕ ДРЖАВЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА – ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ	607
Miroslav Radivojević THE CHANGES IN RUSSIA AND CREATION THE STATE OF SERBS, CROATS AND SLOVENES – CONTRIBUTION TO THE RESEARCH.....	618
Љубинка Шкодрић КРАЈ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА И СУДБИНА АРХИВСКЕ ГРАЂЕ ДРЖАВНЕ АРХИВЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ	621
Ljubinka Škodrić END OF THE WORLD WAR I AND THE FATE OF ARCHIVAL MATERIAL OF NATIONAL ARCHIVE OF THE KINGDOM OF SERBIA.....	635

Александар Марковић	
ГРАЂА АРХИВА СРБИЈЕ О УЈЕДИЊЕЊУ И СТВАРАЊУ	
ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ 1914–1918.....	637
Aleksandar Marković	
ARCHIVAL MATERIAL OF THE ARCHIVE OF SERBIA ON	
UNIFICATION AND FORMING OF THE YUGOSLAV STATE 1914–1918.....	654
Слободан Бјелица	
ПЕРЦЕПЦИЈА ОСЛОБОЂЕЊА И УЈЕДИЊЕЊА 1918.	
У ВОЈВОЂАНСКОЈ МЕЂУРАТНОЈ ЈАВНОСТИ	655
Slobodan Bjelica	
PERCEPTION OF LIBERATION AND THE 1918 UNIFICATION	
IN VOJVODINA'S INTER-WAR PUBLIC	666

ИЗ САВЕТОДАВНОГ ОДБОРА ФРАНЦУСКЕ ВЛАДЕ: ЕМИЛ ОМАН О ЈАДРАНСКОМ И МАКЕДОНСКОМ ПИТАЊУ 1918. ГОДИНЕ

МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ*

А п с т р а к т. – Француска влада је 1917. године образовала саветодавни орган који би јој помогао у питањима доношења коначних одлука везаних за резултате Првог светског рата. У њему су седели познати научници, између осталих и двојица угледних слависта Емил Оман и Ернест Дени. У свом реферату пред владиним одбором за истраживање у марту 1918. године Оман је оповргао тврдње Италије о италијанском карактеру Далмације а у другом реферату у мају 1918. доказао је да Македонија ни историјски ни етнографски не припада Бугарској и да се не сме издвојити из Србије.

Кључне речи: Француска, Емил Оман, слависта, саветодавни одбор, реферат, Далмација, Македонија, Бугарска, Србија, Италија

Први светски рат је убедљиво показао важну улогу коју су имали незванични чиниоци друштва, личности изван војних редова, у првом реду истакнути стручњаци задужени да објасне ратне циљеве, формулишу политичке, економске и територијалне захтеве и укажу на резултате до којих би требало доћи. То се нарочито показало неопходним у последњим годинама рата када се већ могао навестити његов исход. Државници и војни оперативци нису били у стању да изиђу са тумачењима довољно утемељеним на научном и стручном познавању у првом реду историје, геополитике, географије, па су им зато били потребни експертски тимови, истраживачки одбори или саветничка тела за мировне преговоре који су предстојали и за доношење одлука о питањима проистеклим из рата. Било је више таквих примера. Међу њима је била и Србија, с обзиром да је у току рата био ангажован један број њених научника са задатком да, пре свега, у престоницама сила објасне захтеве њихове земље. Између осталог, била је тада драгоценост и њихова улога у спровођењу идеје о стварању уједињене југословенске државе и утврђивању њеног простора.

Посебно је током рата било значајно ангажовање француских научника – што је произилазило из истакнуте улоге коју је у рату имала њихова земља – у циљу спровођења ратних резултата а самим тим и предузимања иницијативе коју је у том смислу имало француско Министарство иностра-

* Српска академија наука и уметности

них послова. Међу питањима, којима је требало да се баве, била су и она која је рат отворио у вези са простором Балканског полуострва на коме су се сучељавали интереси балканских народа и појединих великих сила, дакле у вези са југословенским подручјем које је имало јасно уочљив стратешки значај.

У последњим деценијама 19. века Француска није исказивала претерано занимање за Балкан. Први светски рат је, међутим, Француској наметнуо значајне задатке и на балканском бојишту, што је њу довело у непосредну везу и са тадашњим актуелним политичким питањима која су се одвијала упоредо са ратним операцијама на Балкану и тицала су се будућег преуређења тог простора, односно стварања једне државне целине састављене од југословенских делова. Док је рат још био у пуном замаху, 1916. године, тој територији, као уосталом и другима у Европи које су се нашле у вртлогу сукоба, давао се све већи политички значај. Осећала се зато потреба да угледни специјалисти, познаваоци различитих области, буду од помоћи у постизању мира, дакле решавању питања проистеклих из рата и у коначном – обликовању будуће Европе. Размишљало се и о образовању тимова експерата који би прибирали материјале неопходне представницима зараћених земаља приликом формулисања мировног уговора.

Француска влада је с тим у вези у фебруару 1917. године образовала Одбор за истраживање, дакле привремени саветодавни орган састављен од познатих научника на основу чијих оцена би званични представници заузимали ставове поводом резултата рата, пре свега, територијалног карактера. Радило се у првом реду о стручњацима за историју и географију који су били научно активни у најпознатијим установама те врсте у Француској – Сорбони и *College de France*, а чија би се мишљења просуђивала приликом доношења коначних одлука. У Одбору су се, поред осталог, нашла значајна имена као што су: Шарл Беноа (*Charles Benoit*), Емануел де Мартон (*Emmanuel de Martonne*), Ернест Лавис (*Ernest Lavisse*), Шарл Сењобос (*Charles Senjobos*), Пол Видал де ла Блаш (*Paul Vidal de la Blache*). Чланови су постали и двојица најпознатијих француских слависта Ернест Дени (*Ernest Denis*) и Емил Оман (*Emile Naumant*), аутори одличних дела о Балкану. Одбор је заседао изван јавности и то од фебруара 1917. до марта 1919. године.¹ Управо у том временском раздобљу француски научници посветили су више седница југословенском питању на којима су се расправљали њихови елаборати, што је било значајно за опредељење француских државника током мировног процеса јер су се међу њима налазили и најбољи француски познаваоци јужнословенских прилика.

На основу текстова које су објавили Ернест Дени и Емил Оман и њихових научних оцена насталих у годинама пре Првог светског рата у вези питања око југословенских области, које је рат у пуној мери отворио, лако

¹ J. Bariety, „La France et le neissance du 'Rayaume des Serbes, Croates et Slovenes: 1914–1919“, *Revue d'Europe centrale*, II–1, Strasbourg 1994, 7.

се може закључити да су њихова становишта била приближна. Овом приликом расветљавамо ставове Емила Омана.

Емил Оман (рођ. 1859) француски историчар, био је најпре професор на факултету у Лилу, затим на Сорбони. Своје научно интересовање првобитно је посветио руској култури а затим српској историји и литератури. У Паризу се кретао у друштву млађих српских интелектуалаца а дописивао се и са Валтазаром Богишићем и Стојаном Новаковићем. На Новаковићев предлог постао је члан Српске краљевске академије 1907. године. У предавањима и научним радовима оштро је осуђивао политику Аустроугарске на Балкану као опасну по Југословене. У чланку који је објавио о Босни 1906. године истакао је постојање општег непријатељства у тој покрајини против окупационих аустроугарских власти у којима је између осталог видео препреку уједињењу тамошњег народа са Србијом.² У тим круговима се у значајној мери искристалисало мишљење о југословенској историји. Оман је усвојио тезу о југословенском покрету као преовлађујућем код јужних Словена, и идеју о решењу српског питања у оквиру југословенског. Српске победе у балканским ратовима узео је, међутим, као први корак ка југословенском ослобођењу.

*

Свој допринос раду Одбора за истраживање, саветодавног тела француске владе, Оман је највише исказао у погледима које је изнео на седници одржаној 11. марта 1918. године у обимном реферату насловљеном као „Јадранско питање гледано очима Југословена”. Повод разматрању јадранског питања лежао је у чињеници да је крај рата био пред вратима, чији исход је био изванредно познат, а територијално питање на Балкану отворено због снажних претензија Италијана на источну обалу Јадранског мора и што је због тога конфликт између њих био озбиљно наговештен. Италијани су тражили спровођење Лондонског уговора из 1915. године, када им је од сила Антанте гарантовано да ће им се, уколико пређу на њихову ратну страну, признати велики део источне обале Јадранског мора а што им се сада од стране Југословена оспоравало. Оман је желео да о италијанско-југословенском спору изнесе своје мишљење, да укаже на могуће последице и да се послужи аргументима на основу којих би се предодредила будућност тог простора. Користио се зато и историјом али и савременим статистичким подацима.³

Оман се најпре осврнуо на прошлост тог спорног дела Балкана. Посебно је истакао чињеницу да се разједињеност јужних Словена, која се осећала

² E. Haumant, *En Bosnie*, Revue de Paris, 1. novembre 1906.

³ Архив Српске академије наука и уметности (АСАНУ), бр. 1257/Г-14, Travaux du Comite d'etudes, E. Haumant, *La question adriatique au de vie des Yougo-Slaves*, 1-55.

још од њиховог доласка на Балкан и била обележена међусобним сукобљавањем, мењала све више од 19. века и претварала у југословенски патриотизам који је стално јачао и постајао амбициознији. Италијанско уједињење постигнуто у 19. веку могло је само да буде узор Југословенима. Требало је, међутим, код Југословена најпре превазићи њихова унутрашња дељења која су, како истиче Оман, ишла линијом поделе источног и западног Римског царства, због чега је образовање једних било латинско и католичко а других византијско и православно. Значајне последице, према Оману, оставило је турско освајање јер се тиме успоставила веза између појединих огранака народа. Дошло је и до бекства Срба у западне делове, у Хрватску и Далмацију. Становништво се овим усељавањем зближило. Без обзира на разлике, дошљаци и староседеоци најпре су исказали језичку блискост. Једина препрека потпуном стапању била је вера. Француска окупација делава Западног Балкана и источне јадранске обале почетком 19. века (од 1797. до Наполеоновог пораза 1814. после чега је замењена окупацијом од стране Хабзбурга) подстакла је, по речима Омана, уздизање идеје илиризма – Илирија би требало да значи јужна земља Словена – тако да ће све то утицати, не само на језик, него и на писмо и дух народа. Извршена је реформа правописа на фонетској основи и у ћирилици и у латиници па се супарништво осећало само у религији.

У свим југословенским земаљама у оквиру Хабсбуршке монархије у 19. веку се, из године у годину, све више пропагирала заједничка борба народа за постизање аутономије, дакле за постепено издвајање из њеног државног корпуса. Та борба је била инспирисана отпором који је Србија пружала Аустроугарској, укључујући и њену победу у рату 1914. године, чиме је јачао њен углед. То је подстакло и јачање разних манифестација у корист уједињења, што је манифестовало јединствену вољу Југословена.

Оман је у свом излагању дошао и до оног дела који се тиче питања савремених односа Италијана и Југословена и отпора на који су наишле италијанске територијалне претензије. Србија наиме није признавала Лондонски уговор из 1915. године, којим је Антанта наменила Италији део западних балканских области и јадранске обале. Пошто су Оману били потребни чврсти докази, послужио се и статистичким подацима. Зато је дао статистичку анализу територије односно насеобина од Соче до Ријеке, затим Сплита и целе Далмације, чиме је оспорио Италијанима права на већи део тог подручја.

Статистички подаци су у Омановом навођењу били неумитни. Примера ради, Горица је у већини италијанска али је њена околина словенска. Истра је у западном делу италијанска али пресечена словенским енклавама док је њен источни део у огромној већини словенски. Дакле, на целој тој територији долазе два Словена на једног Италијана.⁴ Своју бројчану инфериорност Италијани су – истиче Оман – настојали да компензују културом и

⁴ Исто, 24.

капиталом. Према његовој оцени цело подручје Истре требало би споразумом Италије и будуће југословенске државе да буде подељено тако да западна обала припадне Италији чиме би била обезбеђена и заштита Венеције, а Југословенима би остала источна обала и острва у Кварнерском заливу. Једино би Ријека, у којој је према расположивим подацима већина исто тако словенска, могла остати слободан град како би се спречила потпуна словенизација градског становништва.⁵

У свом реферату Оман је посебно анализирао питање Далмације. Иако су се Италијани позивали на историју да би указали на њену италијанску припадност и самим тим определили будућност, Оман је све то довео у питање подреживши своје тврдње статистичким подацима. Италијани су, како истиче, у Далмацији представљали мањину, осим у Задру, али су се у култури осећали италијански трагови што је била последица њихове вишевековне доминације над њом. Према оцени Омана, једнодушни су докази и о традицији словенског становништва на том простору. Још од најстаријих времена тамо су се усељавали Словени наилазећи на романско становништво. Варварска пустошења само су их привремено погађала. У турско време односно у новијим вековима Срби из Босне и Херцеговине су у знатном обиму прелазили у Приморје, некада и уз одобравање венецијанских власти да би их чували од турског освајача. Током 15. и 16. века у Далмацији, а нешто касније и на острвима, у значајној мери је потиснут утицај језика Рима и латинске особености. Далматинска села су, међутим, била словенска. Италијанизам градова је потискиван, премда се језик, по речима Омана, накалио на локална наречја. Оман је изнео и многе тврдње о томе да је матерњи језик Далматинаца словенски. Навео је и податак да је и у Сплиту забележено 1527. године да у јавним документима има 328 словенских имена наспрам двадесетак италијанских, док је и у другим местима сразмера још већа у корист Словена. Уз језик Оман истиче и превласт словенског осећања у Далмацији те се, како каже, тамошњи становници „осећају ако не као Срби а оно као браћа са Србима“. И далматинска књижевност, која је од 16. века веома богата, врло често је словенска. У време француске доминације у Далмацији је, као последица Револуције и Наполеонове управе, словенски језик уведен и у образовање и администрацију да би се после 1814. године, увођењем аустријске управе, повлачио пред италијанским и немачким. Средином 19. века у Далмацији се осећао јак словенски покрет који је пламтео родољубљем и чији су носиоци били млади Далматинци. Од шездесетих година, у време кад је државна власт Аустроугарске доделила аутономије провинцијама, и Далмација је добила неки тип скупштине. Опште уверење, које је тада владало у погледу природе народа у Далмацији, показивало је да нема друге народности осим словенске, тачније српско-хрватске. Огромна већина посланика у Скупштини били су Словени а углавном су Словени представљали и Далмацију као посланици у Скупштини у Бечу.⁶

⁵ *Исто*, 26–28.

⁶ *Исто*, 26–43, 46.

Предност словенског становништва у Далмацији Оман је поткрепио разноврсним статистичким подацима. Између осталог према попису из 1910. године тамо су огромну већину представљали Србо-Хрвати, дакле око 650.000, а само 18.000 је било Италијана. На основу свега Оман је закључио да су савремени Далматинци, дакле Србо-Хрвати, како је наглашавао, тамо били већ довољно генерација да нису били гости него домороци. Тиме је оповргао тврдње Италијана да су Словени вештачки и добровољно увезени него су резултат дуге историјске традиције.⁷ Почетком 20. века, нарочито после балканских ратова, било је очигледно да ће доћи до уједињења Далмације и осталих југословенских крајева са Србијом, и читава далматинска интелигенција – како наглашава Оман – била је за остварење те идеје упркос репресивним мерама аустроугарских власти и њихових настојања да је обезглаве.⁸

Први светски рат је заправо донео Италијанима разочарање без обзира на то што су се они нашли на победничкој страни. Након његовог завршетка Италијани су настојали да остваре своје амбиције у деловима источне обале Јадранског мора на које је претендовала Краљевина СХС. Италија је на Конференцији мира желела преваходно да се границе одреде на основу тајног Лондонског уговора из априла 1915. године. Одлуку којом су силе заузеле становиште да не треба прихватити обећање дато Италијанима по Лондонском уговору о будућим границама, а посебно о судбини Ријеке, ови нису хтели да прихвате. Посебно чврст став француске владе, која је у јуну 1919. године признала нову државу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, произилазио је из више разлога. Може се узети вероватним да је на њено расположење у прилог југословенских захтева могло утицати и саопштење које јој је, између осталог, предочио и Оман на споменутом Одбору. Италијанска војска незадовољна, међутим, дозволила је једној групи авантуриста, коју је предводио Габријеле Д`Анунцио, да на препад освоји Ријеку. Тако је питање Ријеке остало отворено све до преговора између Италије и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Рапалу у новембру 1920. године, када је југословенска страна изгубила и Ријеку и Истру.

*

Македонско питање, односно судбина Македоније крајем рата и у предстојећој расподели балканског простора, било је предмет другог важног реферата који је написао Оман за Одбор за истраживање односно споменути саветодавни Одбор француске владе. Изложио га је у мају 1918. године. Разлог за то лежао је у захтеву Бугарске да се оспори припадност највећег дела Македоније Србији а самим тим и улазак те територије у састав југо-

⁷ *Исџо*, 46–49.

⁸ *Исџо*, 54.

словенске државе. Оман је зато најпре изнео познате чињенице које се тичу судбине Македоније у претходним деценијама и супарништва које се око ње одвијало између Бугарске и Србије а које је трајало све до 1912/13. године када је српска војска победама на Куманову и у битољској операцији сама ослободила њен највећи део. Томе је претходила споразумна подела македонске територије међу балканским савезницима Бугарском, Грчком и Србијом, а затим после српско-бугарског рата и миром у Букурешту 1913. године, извршена прерасподела у корист Србије. Први светски рат је пружио Бугарима могућност да износе разлоге којима су пред светом бранили становиште да Македонија припада Бугарској. Оман је у свом реферату ospоравао бугарске тврдње позивајући се на историју. Указивао је на чињеницу да је Македонија припадала Бугарском царству али после тога и Душановом царству. Присуство Бугарске у новом веку у Македонији започело је у Османском царству после стварања бугарске Егзархије 1870. године, а затим и вазалне Бугарске од 1878. године и њене снажне пропаганде међу македонским становништвом путем цркве и школе. Према тврђењу Омана словенски дијалекат у Македонији је прелаз између српског и бугарског којим се у ствари тамошњи становници споразумевају са суседима и на истоку и на западу. Дакле – како закључује Оман – на Балканском полуострву постоји само један језик Јужних Словена од запада на исток у коме се јављају постепене промене. Етнографски разлози били су снажан аргумент за Омана да су македонски Словени грана српског народа. Споменуо је да о томе сведоче и имена појединих места у Македонији. Осим тога Македонци имају „славу“ исто као и Срби док је Бугари немају. Оман затим указује на расну сродност Македонаца и Срба. Напокон, истакао је и чињеницу да Срби имају потребу за Македонијом како би очували своју независност. Стешњена између Аустроугарске, Бугарске и Албаније Србија има једино природан излаз ако се непосредно протегне до Грчке.⁹

Оманово сведочење о Македонији пред споменутим Одбором француске владе проистекло је из чињенице да је рат отворио македонско питање и да је оно постало предмет расправе међу делегатима сила на Конференцији мира. Србија је још 1914. године од чланица Антанте добила сагласност да ће после рата бити загарантована њена предратна територијална целокупност. То је за Србе било посебно важно због Македоније, чију је припадност Србији Бугарска ospоравала. Бугари су мислили најпре да им се једноставно прикључи Македонија али пошто су били поражени у рату јер су били на страни централних сила, та идеја је била тешко остварива па су хтели да нађу друга решења. Судбином Македоније они су се бавили као њиховим најзначајнијим питањем а нарочито од када су закључили примирје у Солуну у септембру 1918. године и пошто су морали да се повуку из запоседнутих територија на западу, делова источне и Јужне Србије и скоро читаве

⁹ АСАНУ, др. 12577/Г-14, Travaux du Comite d'etudes, E. Haumant, *La question de Macedonie*.

Македоније. Зато су, поред осталог, имали у виду и спровођење плебисцита или стварање аутономне Македоније. Бугарској дипломатији у њеним захтевима око Македоније подршку је пружала Италија. Италијани су били против стварања нове југословенске државе на Балкану с обзиром да она није признавала Лондонски уговор из 1915. године који им је обезбеђивао знатан део источне јадранске обале. Зато су хтели, као противтежу тој држави, да помажу Бугарску и да у њој нађу савезника на Балкану.¹⁰ Бугари су, међутим, развили снажну акцију да се из Србије издвоји Македонија и да се њима уступи али су имали у виду и споменута друга два решења. Код делегације Краљевине СХС коју је на Мировној конференцији у Паризу предводио Никола Пашић, бивши председник српске владе, осећала се бојазан да би Сједињене америчке државе могле прихватити ту идеју о аутономији Македоније, јавно је обелоданити и поставити на дневни ред Мировне конференције. Због тога је чак овластила Михајла Пупина да обрати пажњу америчком председнику Вилсону „да се Србија никада неће одрећи Македоније“.¹¹

Питањем Македоније се на Мировној конференцији највише бавила Комисија за мањинска питања која је заседала од фебруара 1919. до јануара 1920. године. Најпре га је покренула италијанска делегација која је наступила са предлогом да се Македонија третира као посебно аутономно подручје. Бугарски делегати су, упркос томе што им је највећа жеља да им се призна Македонија, овога пута изишли са предлогом да се створи аутономна Македонија а ако се у томе не успе, онда македонском становништву треба да се доделе аутономна права у оквиру Србије. Представник француске делегације Жил Ларош супротставио се овим предлозима у чему га је одмах подржала делегација Краљевине СХС. Да би се направила процена за заузимање коначног става у Комисији, на иницијативу француских делегата, Комисија је позвала Емила Омана као стручњака да пред њом изнесе детаљна обавештења о стању у Македонији и њеној прошлости. Оманово излагање у јуну 1919. године, које је трајало више од пола сата, са великом пажњом саслушали су сви делегати. У њему је углавном поновљено оно што је Оман казао пред споменутиим Одбором француске владе. Најпре је говорио о прошлости Македоније из које је произилазило да Бугари не могу на њу имати никаква посебна права. Наглашено је да је Македонија некада била бугарска, српска и грчка при чему је српска власт, која се тамо учврстила нешто касније, оставила најјачи утисак на тамошње становништво. О томе сведоче и многобројни споменици српске културе, раширени по целој њеној територији и који су тамо преовлађујући. Језик македонског становништва ближи је српском него бугарском. У њеној традицији се спомињу много више српски владари, српски јунаци и српске победе. Слично је и са народном пе-

¹⁰ D. Todorović, *Pitanje jugoslovensko-bugarskih odnosa na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919*, Zbornik radova IX (1968), 91.

¹¹ Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920 (prir. B. Krizman, B. Hrabak), Beograd, 1960, 120.

смом. Поновио је аргумент да македонски Словени обележавају „славу“ што је чисто српски обичај а нема га код других народа. Дакле, историјска права Србије у Македонији „јача су од Бугарских“. У каснијим деценијама – каже даље Оман – у турско време јаче се осећала бугарска пропаганда него српска јер је Бугарска у оквиру Турске, као њена покрајина па аутономна држава, имала мање препрека у политичком смислу. Тако су се у Македонији створиле две „организације“, бугарска и српска, које су водиле борбе за школе и цркве преко којих се стицао углед у народу.¹²

Оманова оцена о Македонији није нимало била пријатна италијанским делегатима али њихове примедбе су биле занемарљиве. Најјача њихова примедба била је да је у Македонији било и Бугара који славе „славу“, на шта је Оман одговорио да „нема правила без изузетака“. На Комисији су се чула и друга мишљења тако да предлог Италије није узет у обзир па за то питање тада није нађено решење. Ни предлози Бугарске нису били прихваћени, укључујући и питања око разграничења за која се она залагала, али су је савезничке силе принудиле да у новембру 1919. године закључи уговор о миру у Нејиу. У међувремену на Конференцији мира вођена је расправа о заштити мањина. Тај приступ био је прихваћен па је нашао места у уговору закљученом са Аустријом у Сен Жермену у септембру 1919. године. С обзиром да се он тичао и заштите мањина на територији Краљевине СХС српска делегација је управо одуговлачила да га потпише плашећи се да се због тога неће смирити стање у Македонији, односно да ће цело то питање поново васкрснути. Умирујуће на делегацију Краљевине СХС деловале су речи њеног експерта за правна питања Слободана Јовановића да се не треба плашити давања школа и цркава ако „знатна пропорција становништва то захтева“, јер је оцена пропорције остављена државним властима.¹³ А то је значило да је пропорција у Македонији остављена српским државним властима да је процењују односно утврђују. Делегација Краљевине СХС потписала је уговор почетком децембра 1919. године, чиме је македонско питање, или боље рећи српско питање, у Македонији било тада решено. На његов завршетак утицало је држање француске владе у којој је, смемо то претпоставити, било уграђено и становиште Емила Омана.

¹² Народна библиотека у Београду, Рукописно одељење, Р 558/IX/931, Гргур Јакшић – Николи Пашићу, председнику делегације СХС, Париз, 6. августа 1919.

¹³ Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920, 378.

Mihailo Vojvodić

FROM FRENCH GOVERNMENT'S ADVISORY BOARD:
EMILE HAUMANT ON ADRIATIC AND MACEDONIAN
QUESTION IN 1918

S u m m a r y

Towards the end of the World War I, French government formed the Research board consisting of well-known experts – historians and geographers who would help her reaching final decisions on questions stemming directly from the World War I. In the board there were two prominent Slavists – Ernest Denis and Emile Haumant, the authors of terrific studies on the Balkans. In his report submitted to the Board in March 1918, Haumant defended his viewpoint that Dalmatia was predominantly populated by Slavic people, which was opposing Italian pretensions on the eastern coast of the Adriatic sea. He corroborated his claims with historical data and with statistical results of census held in Dalmatia in 1910. In his second report presented in May 1918, Emile Haumant, once again using history and ethnography, disputed Bulgarian claims that Macedonia belongs to Bulgaria. Thus he prevented Bulgarian efforts (in spite of very strong activities organized by Bulgarians) to separate Macedonia from Serbia and hand it over to Bulgaria.